

PATRYCJA DZIEWULSKA*, EWELINA ZAJĄC**

*Uniwersytet Łódzki,

**Uniwersytet Łódzki, Zakład Dialektologii Polskiej i Logopedii

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4288-3625>, <https://orcid.org/0000-0002-5076-8347>

Wiedza nauczycieli na temat zaburzeń rozwoju mowy i komunikacji uczniów z ASD – wyniki badań

Teachers' knowledge of speech development disorders
and communication disorders of students with ASD – findings

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest próba oceny poziomu wiedzy nauczycieli na temat zaburzeń rozwoju mowy i komunikacji dzieci i młodzieży z zaburzeniami ze spektrum autyzmu. W badaniach ankietowych, przeprowadzonych w lutym 2021 roku, wzięło udział 200 nauczycieli edukacji przedszkolnej oraz szkolnej. Na podstawie analizy wyników, stwierdza się, że nauczyciele posiadają wiedzę na temat zaburzeń ze spektrum autyzmu, jednak wiedza ta jest na poziomie podstawowym – na wynik nie ma wpływu staż pracy. Większą wiedzę w tym zakresie posiadają nauczyciele szkół i przedszkoli specjalnych i integracyjnych niż pracownicy dydaktyczni szkół ogólnodostępnych. Respondenci wskazali sposoby pogłębiania swojej wiedzy oraz oczekiwania w stosunku do pracodawcy, aby pozyskać jeszcze więcej informacji (zwłaszcza praktycznych) na temat podejścia terapeutycznego uczniów z ASD.

Słowa kluczowe: autyzm, zaburzenia ze spektrum autyzmu, zaburzenia komunikacji, nauczyciele

SUMMARY

The aim of the article is an attempt to assess the level of teachers' knowledge of speech development and communication disorders in children and adolescents with autism spectrum disorders. 200 teachers of pre-school and school education participated in the survey conducted in February 2021. Based on the analysis of the results, it is concluded that teachers have knowledge about autism

spectrum disorders, however, this knowledge is at a basic level – the result is not influenced by seniority. Teachers of special and integrated schools and kindergartens have greater knowledge in this respect than teachers of mass schools. The respondents indicated ways to broaden their knowledge and expectations towards the employer in order to obtain even more information (especially practical) on the therapeutic approach of students with ASD.

Keywords: autism, autism spectrum disorders, communication disorders, teachers

WSTĘP

Zaburzenia ze spektrum autyzmu (ASD, ang. *autism spectrum disorder*) skupiają zainteresowania badaczy różnych dyscyplin naukowych (np. medycyny, psychologii, pedagogiki), ale także tych samych specjalistów dzielą. Mimo wielu lat badań ASD wciąż pozostaje zagadką, do której rozwiązania dążą lekarze, terapeuci, nauczyciele, rodzice, a nawet sami zainteresowani, czyli osoby z tym zaburzeniem. ASD jest o tyle interesującym zaburzeniem, że brak mu jednolitej etiologii oraz jednoznacznych, obiektywnie mierzalnych objawów, czyli nie jest ono jednorodne pod względem czasu, objawów oraz ich nasilenia (Błęszyński 2018, 11). Wiedza na temat zaburzeń ze spektrum autyzmu jest nieustannie poszerzana przez badaczy teoretyków, jak i specjalistów, a jej posiadanie stanowi warunek efektywnej pracy nauczycieli z dziećmi i młodzieżą, którzy przejawiają zachowania autystyczne.

Zaburzenia ze spektrum autyzmu wchodzą w skład zaburzeń neurorozwojowych, których cechy są zauważalne już w pierwszych trzech latach życia. Charakteryzują się one zaburzeniami relacji społecznych, deficytami w komunikacji werbalnej i niewerbalnej oraz stereotypowymi wzorcami zachowań i zainteresowań. Nieprawidłowości w zakresie rozwoju społecznego są najbardziej charakterystycznym objawem tego zaburzenia. Manifestowane są znacznym zaburzeniem zachowań niewerbalnych do regulacji interakcji oraz brakiem relacji rówieśniczych. Dzieci z zaburzeniami ze spektrum autyzmu sprawiają wrażenie obojętności wobec ludzi, co może być spowodowane zaabsorbowaniem tych dzieci czynnościami stereotypowymi. W ich skład wchodzi stereotypie ruchowe, przywiązanie do niekonwencjonalnych rutyn lub rytuałów, uporczywe zainteresowanie częściami przedmiotów lub pochłaniające przywiązanie do jednego lub więcej stereotypowych wzorców. Szczególny jest brak wykorzystania mowy do komunikacji, nawet przy prawidłowym rozwoju mowy niepodejmowanie prób porozumiewania się, a posiadając umiejętność poprawnego artykułowania i budowania zdań – trudności z wykorzystaniem tych umiejętności adekwatnie do sytuacji społecznej (Bobkiewicz-Lewartowska 2005, 51–59). Rozwijanie zdolności do komunikowania się – nie tylko werbalnego – jest jednym z podstawowych celów pracy z dzieckiem autystycznym (Pisula 2005, 39). Pomimo że obecny stan badań wciąż nie daje odpowiedzi na pytanie, jaki zespół czynników jest odpowiedzialny

za rozwój ASD i które z nich mają znaczenie dla jego rozwoju (Jaklewicz 1993, 25), to można przyjąć, że nie jeden, lecz zespół czynników endo- i egzogennych przyczynia się do rozwoju tego zaburzenia (Jaklewicz 2000, 118).

Ze względu na deficyty w funkcjonowaniu w społeczeństwie, trudności w komunikowaniu się oraz zaburzenia zachowania dzieci i młodzież z ASD stanowią wyzwanie dla pracowników systemu oświaty. Rola nauczyciela w procesie kształcenia i wychowania ma kluczowe znaczenie. Jego zadaniem jest przygotowanie dziecka do życia w zmieniającym się społeczeństwie oraz zapewnienie mu optymalnych warunków do rozwoju i uczenia się. Sprostanie tym zadaniom wymaga od nauczyciela odpowiedniego poziomu wykształcenia, kompetencji zawodowych, ciągłego rozwoju oraz pokładów empatii. Coraz częściej w szkołach i przedszkolach pojawiają się dzieci i młodzież ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (SPE), dlatego jednym z priorytetów nauczania powinno być dostosowanie wymagań edukacyjnych do ich potrzeb. Jednymi z uczniów o SPE są dzieci i młodzież z zaburzeniami ze spektrum autyzmu (zob. Zajac 2019).

Uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi to zróżnicowana pod względem możliwości uczenia się grupa, dlatego tak ważna jest świadomość nauczycieli na temat specjalnych potrzeb edukacyjnych, których podstawową aktywnością jest nauczanie oraz wychowanie. Nauczyciel wielokrotnie doświadcza sytuacji, w których jego możliwości okazują się niewystarczające w stosunku do wymagań, jakie stawia przed nim rzeczywistość. Specjalne potrzeby edukacyjne wynikają z odmienności dziecka, spowodowanej deficytami lub nadmiarami, manifestującymi się na różnych etapach rozwoju w sferze somatycznej, psychicznej i społecznej, czasami już od okresu prenatalnego (Brzezińska, Jabłoński, Ziółkowska 2014, 37). Głównymi obszarami specjalnych potrzeb edukacyjnych są: komunikacja i interakcje, umiejętności poznawcze i umiejętności uczenia się, rozwój emocjonalny, społeczny i behawioralny, potrzeby fizyczne i/lub sensoryczne (Thompson 2013, 3).

Podstawowym elementem pracy z uczniem ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi jest wiedza na temat jego deficytów i zaburzeń. Już nauczyciel przedszkola może dokonać wstępnego rozpoznania ryzyka zaburzenia na podstawie wiedzy, jaką posiada na temat deficytów rozwojowych, ich terminologii, objawów i etiologii. Wiedza na ten temat stanowi ważny etap w stworzeniu dziecku optymalnych warunków wychowawczo-edukacyjnych w placówce (Thompson 2013, 14–15). Znaczenie ma również zapewnienie prawidłowych warunków edukacyjnych. Nauczyciel powinien dostosować metody i formy pracy z dzieckiem do jego możliwości, które uwarunkowane są nieprzystosowaniem czy nieprawidłowym funkcjonowaniem. Dzieci ze SPE mogą potrzebować dodatkowego wsparcia w formie udziału w specjalistycznych zajęciach: korekcyjno-kompensacyjnych, logopedycznych, socjoterapeutycznych czy rewalidacyjnych (Krzyżyk

2012, 24–28), dlatego nauczyciel powinien posiadać wiedzę na temat form wsparcia takiego ucznia, na temat placówek udzielających pomocy i wspomagających rozwój dziecka poza szkołą.

Analiza badań Jennifer Cassady (2011, 8–9), polegających na ocenie nauczycieli szkół ogólnodostępnych pod kątem gotowości do włączania uczniów z ASD oraz z zaburzeniami emocjonalnymi i zachowania do swoich klas, pokazała, że nauczyciele wykazują się małą pewnością siebie w nauczaniu uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Wolą wycofać się z tego zadania, pozostawiając je specjalistom, za których uważają pedagogów specjalnych. Krytycznie oceniają swoje kompetencje w zakresie modyfikacji i sposobu pracy, aby dostosować je do specjalnych potrzeb edukacyjnych. Nauczyciele szkół ogólnodostępnych najczęściej nie są wykształceni w kierunku wspierania uczniów o SPE, co stanowi ryzyko pojawienia się trudnych sytuacji, z którymi nauczyciel musi sobie radzić. Wielu z nich uważało, że nie jest w stanie poradzić sobie z jednoczesnym nauczaniem uczniów o bardzo zróżnicowanych potrzebach edukacyjnych. W badaniach Zeno-Gajdzicy (2011, 293) nauczyciele klas integracyjnych zwracali uwagę na deficyty wiedzy i kompetencji metodycznych. Najczęściej wskazywali złożoną sytuację metodyczną dotyczącą równoległego nauczania uczniów znajdujących się na różnych poziomach możliwości intelektualnych czy percepcyjnych.

Efektywne radzenie sobie nauczycieli z pojawiającymi się trudnościami oraz wiedza na temat zaburzeń zwiększa prawdopodobieństwo osiągnięcia sukcesu edukacyjnego przez ucznia. Ogólna wiedza na temat ASD jest nieustannie poszerzana i uzupełniana, a jej znajomość stanowi warunek korzystnej pracy nauczycieli z dziećmi autystycznymi. Każde dziecko jest inne i posiada swoją indywidualną drogę rozwoju, dlatego nauczyciel, uwzględniając różnice występujące pomiędzy poszczególnymi uczniami, powinien stosować zróżnicowane metody i formy postępowania dydaktyczno-wychowawczego.

METODOLOGIA BADAŃ WŁASNYCH

Celem artykułu jest próba ustalenia poziomu wiedzy nauczycieli na temat zaburzeń rozwoju mowy dzieci i młodzieży z zaburzeniami ze spektrum autyzmu.

W badaniach wzięło udział 200 nauczycieli edukacji przedszkolnej oraz szkolnej (nauczyciele różnych przedmiotów szkolnych) z terenu całej Polski. Do badań nie zostali zaproszeni terapeuci i specjaliści, którzy prowadzą terapię dzieci i młodzieży z ASD. Badania zostały przeprowadzone w formie ankiety online, zawierającej zestaw pytań zamkniętych i otwartych, w lutym 2021 roku. Udział w badaniach miał charakter anonimowy i dobrowolny. Wśród wszystkich 200 badanych aż 96% (192 osoby) to kobiety, a zaledwie 4% (8 osób) to mężczyźni. Ankietowani podzieleni zostali na sześć grup ze względu na staż pracy: 0–5 lat, 6–10

lat, 11–15 lat, 16–20 lat, 21–25 lat oraz powyżej 25 lat pracy. Najliczniejszą grupę stanowią osoby ze stażem pracy do 5 lat – 37% (74 osoby). Grupa nauczycieli pracujących w zawodzie od 6 do 10 lat wynosi 15%, od 11 do 15 lat – 17%, od 16 do 20 lat – 12%, a od 21 do 25 lat – 7%, nauczyciele pracujący powyżej 25 lat stanowią 12% ogółu badanych.

Biorąc pod uwagę, że nauczyciele pracować mogą w kilku miejscach jednocześnie, badani mieli możliwość wielokrotnego wskazania miejsca pracy. Najczęściej zaznaczana była szkoła ogólnodostępna (108 osób), następnie przedszkole (58 osób), 18 nauczycieli wskazało szkołę specjalną, 10 – szkołę integracyjną, 15 – przedszkole integracyjne, najrzadziej wybieraną odpowiedzią było przedszkole specjalne – 5 osób.

ANALIZA BADAŃ WŁASNYCH

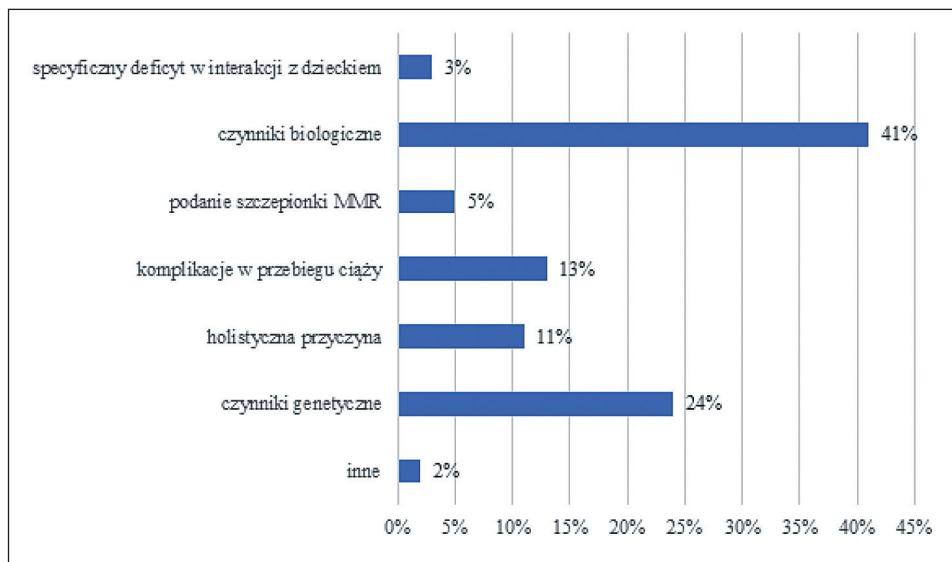
Nieodzownym elementem pracy z dzieckiem z zaburzeniami ze spektrum autyzmu jest odpowiednia wiedza na temat zaburzenia. 85% ankietowanych w swojej pracy zawodowej miało do tej pory kontakt z dzieckiem/ucniem z ASD, zaś 15% osób nie miało jeszcze takiego kontaktu.

Z badań wynika, że najczęstszymi sposobami poszerzania wiedzy na temat ASD przez nauczycieli jest literatura specjalistyczna – 28% (139 osób), udział w kursach i szkoleniach – 25% (124 osoby) oraz kontakt z osobami pracującymi z dziećmi ze spektrum – 26% (126 osób). Udział w konferencjach wskazało 13% (63 osoby) ankietowanych. 4% (18 osób) nie poszerza wiedzy na temat ASD. „Inne” wybrało 5% (23 osoby), a wśród najczęściej wymienianych sposobów było zdobyte wykształcenie (ukończone studia w tym kierunku), kontakt z rodzicami dzieci z ASD oraz z osobami ze spektrum. Jedna osoba jest rodzicem dziecka autystycznego.

W części poświęconej wiedzy na temat ASD zdecydowana większość – 85% (169 osób) odpowiedziała, że zaburzenia ze spektrum autyzmu są zaburzeniem rozwojowym, 14% (28 osób) wskazało deficyt poznawczy, a 2% (3 osoby) postrzega ASD jako chorobę psychiczną.

Przyczyną ASD są według ankietowanych czynniki biologiczne związane z nieprawidłowościami w budowie lub funkcjonowaniu mózgu, uważa tak aż 41% – 151 osób. Czynniki genetyczne uznaje 24% – 90 osób, komplikacje w przebiegu ciąży i warunki porodu to odpowiedź wskazana przez 13% – 50 osób, natomiast przyczynę holistyczną wybrało 11%, czyli 40 osób. Podanie szczepionki MMR i zatrucie występującą w niej rtęcią to odpowiedź 5% badanych – 20 osób, a specyficzny deficyt w interakcji pomiędzy rodzicami a dzieckiem, oziębłość rodziców, nieprawidłowe postawy w stosunku do dziecka to 3% wszystkich wska-

zań – 11 osób. Wśród innych odpowiedzi wymienianych przez respondentów stanowiących 2% (9 osób) podkreślano, że przyczyny są nieznane i brak dotąd etiologii ASD.

Wykres 1. Odpowiedzi respondentów na temat przyczyn ASD

Źródło: opracowanie własne.

Zdecydowana większość ankietowanych – 81% (161 osób) – jest zdania, że zaburzenia ze spektrum autyzmu najczęściej zdiagnozować można w ciągu pierwszych trzech lat życia. Diagnoza stawiana po 6. roku życia to odpowiedź 12% (24 osób), natomiast stwierdzenie, że ASD zdiagnozować można w pierwszym roku życia wskazało 8% respondentów (15 osób).

Według badanych nauczycieli ASD częściej występuje u chłopców – takiej odpowiedzi udzieliło 68%, czyli 136 osób. 30% respondentów – 59 osób uznało, że płeć nie ma znaczenia, natomiast zdania, że ASD diagnozuje się częściej u dziewczynek, jest 5 ankietowanych osób, stanowiących 3% ogółu badanych.

Aż 96% badanych nauczycieli – 191 osób, jest zdania, że wraz z zaburzeniami ze spektrum autyzmu może (jednak nie zawsze) występować niepełnosprawność intelektualna. Niewielka część osób – 8 (4%) uważa, że ASD nigdy nie towarzyszy niepełnosprawności intelektualnej. Zaś jeden badany uznał, że niepełnosprawność intelektualna zawsze współwystępuje z ASD.

Aby jeszcze wnikliwiej sprawdzić wiedzę badanych na temat ASD, zostali oni zapytani o objawy tegoż zaburzenia. Najczęściej wymieniane objawy dotyczyły

sfery komunikacji oraz rozwoju społecznego. U dzieci z ASD zaburzony jest rozwój społeczny, reakcje sensoryczne, a nade wszystko komunikacja (Rygielska 2018, 59). Najliczniejszymi odpowiedziami udzielanymi przez nauczycieli było: unikanie lub brak kontaktu wzrokowego, trudności komunikacyjne oraz trudności w przystosowaniu społecznym, trudności w nawiązaniu i podtrzymaniu kontaktów społecznych, niepodejmowanie interakcji społecznych, brak wspólnego pola uwagi, brak potrzeby rozmowy z najbliższymi oraz niechęć do kontaktu z obcymi, brak kontaktu z rówieśnikami, niezrozumienie i nieprzestrzeganie ogólnie przyjętych norm i zasad w grupie/społeczeństwie.

Kolejnym najczęściej wskazywanym zaburzonym obszarem funkcjonowania było zachowanie. Tu respondenci podawali liczne stereotypie w zachowaniu, fiksacje, działania schematyczne, przywiązanie do rutyny, niechęć do zmian, manieryzmy ruchowe, sztywność w zachowaniu, zachowania impulsywno-kompulsywne, kiwanie, huśtanie i obracanie się w miejscu.

Często wymieniane przez ankietowanych objawy dotyczyły sfery sensorycznej, wyliczane były np.: nadwrażliwość na bodźce oraz silna reakcja na nie, zaburzona integracja sensoryczna, niechęć do przytulania, unikanie kontaktu fizycznego, trudności w odbiorze i przetwarzaniu bodźców z otoczenia, wzmożone odczuwanie bodźców zewnętrznych. Kolejnym objawem, wymienianym przez nauczycieli biorących udział w badaniu, było wycofanie, określane jako wyobcowanie, izolacja, alienacja, odosobnienie, zamknięcie się w swoim świecie, zamknięcie się w sobie i na innych, brak zainteresowania otoczeniem, a nawet zachowania aspołeczne.

Wymieniane deficyty w zakresie mowy i komunikacji to zaburzony rozwój mowy, opóźniony rozwój mowy lub brak mowy, mowa niewyraźna lub monotonna. Ankietowani wyróżniali także trudności z rozumieniem pojęć abstrakcyjnych oraz interpretacją słownictwa metaforycznego, przenośni, ironii i żartów, sztywność w myśleniu i dosłowne rozumienie języka. Rzadziej wymienianymi objawami dotyczącymi mowy były echolalie i brak gaworzenia w okresie niemowlęcym.

Objawy ASD przedstawiane przez osoby biorące udział w badaniu dotyczyły także sfery emocjonalnej, były to: trudność w wyrażaniu uczuć i emocji, nieumiejętność odczytywania emocji i intencji innych ludzi, niezrozumienie emocji, niechęć oraz nieumiejętność wyrażania uczuć. Ponadto wielu respondentów za objawy ASD uznało agresję i autoagresję, zaburzenia funkcjonowania emocjonalnego, napady złości i problemy z panowaniem nad swoimi emocjami, labilność emocjonalną oraz egzaltację uczuć. Niewielka liczba osób wskazała brak empatii, lęk i problemy z zaufaniem czy smutek.

Wśród objawów nauczyciele wskazywali brak reakcji na imię czy specyficzne zainteresowania, posiadanie nietypowego talentu, a nawet szczególnych zdolności i wiedzy w zakresie jednej, wybranej dziedziny. Wyróżnili trudności

w utrzymaniu koncentracji, niemożność skupienia uwagi na wykonywanych czynnościach, a także impulsywność, nadpobudliwość ruchową i nadmierną ruchliwość. Rzadziej wymieniane była nieumiejętność zabawy i brak zainteresowania zabawkami, wybiórczość pokarmowa i nieużywanie zaimka „ja”. Niektórzy z udzielających odpowiedzi nie potrafili wymienić trzech objawów zaburzeń ze spektrum autyzmu, jednak był to niewielki odsetek biorących udział w badaniu – 6 osób. Brak gestu wskazywania palcem, niewykonywanie poleceń, obniżenie sprawności intelektualnej, wysoka inteligencja, deficyty w zakresie teorii umysłu, problemy z postrzeganiem dobra i zła oraz wpadanie w otępienie to objawy, które zostały wymienione jednokrotnie.

Wykres 2. Odpowiedzi na temat charakterystycznych cech osób z zaburzeniami ze spektrum autyzmu

Źródło: opracowanie własne.

Dzieci z zaburzeniami ze spektrum autyzmu przejawiają charakterystyczne cechy w zachowaniu, mowie i komunikacji. Badani mieli możliwość wielokrotnego wyboru, a najczęściej wybieranymi charakterystycznymi cechami były: nadwrażliwość na dźwięki i dotyk – 166 osób, brak kontaktu emocjonalnego z otoczeniem, czyli brak reakcji na emocje innych – 157 osób, przywiązanie do niekonwencjonalnych rytuałów – 135 osób, zabawa w samotności – 133 osoby, stereotypie ruchowe (np. kiwanie się, podskakiwanie, klaskanie) – 125 osób, brak dążenia

do dzielenia wspólnego pola uwagi, poprzez dzielenie się radościami, zainteresowaniami lub osiągnięciami z innymi ludźmi – 121, ograniczona spontaniczność w sytuacjach społecznych – 117 osób, echolalia – 108 osób, brak wykorzystania mowy do komunikowania się – 94 osoby. Spośród ankietowanych 76 osób uważa, że jedną z charakterystycznych cech osób z zaburzeniami ze spektrum autyzmu jest skłonność do autoagresji. Niezdolność do symbolicznego użycia przedmiotów to cecha, którą wybrało 68 ankietowanych.

Rzadziej zaznaczanymi odpowiedziami były: dominacja gestów prostych, służących zakończeniu lub uniknięciu rozmowy – 48 osób, kompulsywne zadawanie pytań – 43 osoby, nieużywanie zaimka „ja” – 40 osób. Niewielka liczba respondentów wskazała nastrój depresyjny – 19 osób, oraz głęboki smutek – 11 osób. Prawidłową sprawność ruchową wymieniło 6 osób. Nieliczni uważają, że cechami charakterystycznymi osób z ASD są: omamy – 5 osób, oczopląs – 5 osób oraz urojenia – 2 osoby.

Posiadając teoretyczną wiedzę na temat ASD, możliwych przyczyn, objawów oraz charakterystycznych cech, warto wiedzieć, w jaki sposób można poprawić funkcjonowanie dziecka ze spektrum. Zdecydowana większość uczestników badania – 197 osób – jest zdania, że funkcjonowanie dziecka autystycznego można poprawić terapią. Grupa licząca 58 osób uważa, że należy poprawić relacje między rodzicami a dzieckiem, natomiast 26 osób wskazało leczenie farmakologiczne. Odpowiedź „inne” wybrało 9 osób, wśród nich znalazły się nawiązania do zastosowania specjalnej diety, wprowadzenia rytuałów oczyszczania organizmu; badani uznali też, że jak najszybsza diagnoza i skierowanie dziecka do szkoły czy przedszkola integracyjnego oraz uświadamianie rodziców, jak powinni postępować z dzieckiem z ASD i jak mogą wspierać proces jego leczenia to sposoby na poprawę funkcjonowania zaburzonego dziecka. Pojawiło się też stwierdzenie, że niewiele można zrobić, aby poprawić funkcjonowanie dziecka z zaburzeniami ze spektrum autyzmu.

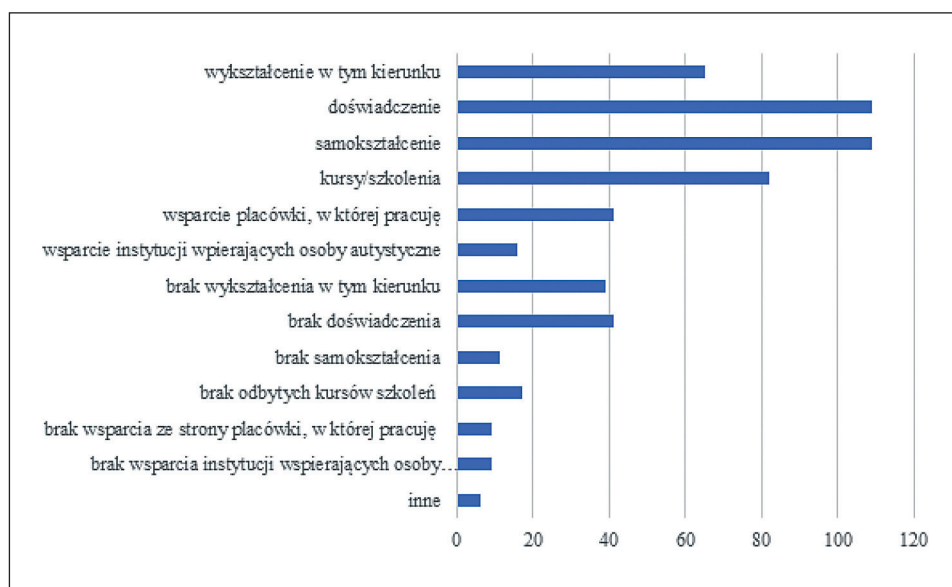
Poza wiedzą teoretyczną nauczycieli na temat zaburzeń ze spektrum autyzmu w badaniu zgromadzone zostały dane dotyczące subiektywnych odczuć w odniesieniu do posiadanej wiedzy, przygotowania do pracy z dzieckiem autystycznym oraz wsparcia ze strony placówki.

Do oceny wiedzy na temat zaburzeń autystycznych nauczyciele mieli do wyboru określenia: „bardzo dobrze”, „dobrze”, „dostatecznie” i „źle”. 90 badanych (45%) ocenia swoją wiedzę dostatecznie, 73 osoby (37%) dobrze, 20 osób (10%) źle, a tylko 17 osób (9%) ocenia swój stopień wiedzy na temat ASD na bardzo dobrym poziomie. Najwyżej swój stopień wiedzy ocenia grupa nauczycieli szkół i przedszkoli specjalnych i integracyjnych. Duża część respondentów ocenia swoją wiedzę zaledwie dostatecznie, a nawet źle. Odpowiedzi te potwierdzają tezę Jennifer Cassady (2011, 8–9), że nauczyciele szkół ogólnodostępnych krytycz-

nie oceniają swoje kompetencje i wykazują się niskim stopniem pewności siebie w nauczaniu uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

Znaczące jest to, co stoi za określonym stopniem wiedzy nauczycieli o ASD. Najczęściej udzielanymi przez nich odpowiedziami było doświadczenie oraz samokształcenie (także dzięki ogólnodostępnym publikacjom), obie odpowiedzi zaznaczyło po 109 osób. Odbyte kursy i szkolenia to odpowiedź, którą wybrało 82 nauczycieli, wykształcenie w tym kierunku zadeklarowało 65 osób, natomiast wsparcie ze strony placówki – 41 ankietowanych. Za określonym stopniem wiedzy 16 osób stoi wsparcie instytucji pomagającym osobom autystycznym. Brak doświadczenia wskazało 41 osób, a brak wykształcenia w tym kierunku – 39 osób, brak odbytych kursów czy szkoleń – 17 osób, brak samokształcenia – 11 osób, brak wsparcia ze strony placówki, w której pracują ci nauczyciele – 9 osób oraz brak wsparcia instytucji wspierających osoby autystyczne – 9 osób. Odpowiedź „inne” wybrało 6 osób, sugerując brak do czynienia z dziećmi z ASD.

Zadowolające jest to, że 58%, czyli 115 osób otrzymuje wsparcie potrzebne do pracy z osobami autystycznymi ze strony placówki, w której pracuje. Mimo tego, nadal duża część nauczycieli biorących udział w badaniu – 42% (85 osób) – takiego wsparcia nie doświadcza.

Wykres 3. Sposoby poszerzania wiedzy na temat ASD przez badanych nauczycieli

Źródło: opracowanie własne.

53% nauczycieli nie czuje się w ogóle przygotowanych do pracy z dzieckiem autystycznym, natomiast 47% z nich sądzi, że są przygotowani albo też, jeśli obecnie nie mają do czynienia z dzieckiem ze spektrum autyzmu, to ich wiedza wystarczy do dalszej pracy dydaktycznej.

Wykres 4. Rodzaj oczekiwanego wsparcia nauczycieli w pracy z dziećmi z ASD

Źródło: opracowanie własne.

Dodatkowe wsparcie, jakiego oczekiwalały największa część nauczycieli biorących udział w ankiecie (79 osób), to wskazówki do pracy z dziećmi z ASD oraz wymiana doświadczeń i metod pracy z innymi nauczycielami/terapeutami (75 osób). Wymienione zostały również: porady dla nauczycieli, które zaznaczyły 63 osoby, indywidualne konsultacje z osobami pracującymi z dziećmi autystycznymi, które wskazało 61 osób, a także większy dostęp do szkoleń, których potrzebuje 57 osób. Nauczyciele wskazali także, że pomocne okazałyby się: liczniejsze szkolenia – 39 osób, kampanie dla społeczeństwa – 37 osób oraz większy dostęp do informacji na temat ASD – 26 osób. Niektórzy nauczyciele stwierdzili również, że pełną wiedzę w tym zakresie powinni mieć pedagog oraz psycholog, zaś nauczyciele przedmiotowi powinni być szkoleni w określonych, konkretnych przypadkach. Dość wymowne okazało się twierdzenie, że klasa musi zwykle dostosować się do ucznia z zaburzeniem ze spektrum autyzmu ze szkodą dla całej grupy i żadne wsparcie tego nie zmienia.

PODSUMOWANIE

Z przeprowadzonych badań wynika, że nauczyciele posiadają wiedzę na temat zaburzeń ze spektrum autyzmu, jednak wiedza ta jest na poziomie podstawowym. Pojęcie zaburzeń ze spektrum autyzmu większości z nich nie jest obce, jednak niektórzy nauczyciele nie mają zbyt obszernej wiedzy – znają ogólne pojęcie zaburzenia, ale nie potrafią wymienić jego charakterystycznych objawów.

Widoczny jest brak zależności pomiędzy stażem pracy a posiadaną wiedzą na temat ASD. Zarówno nauczyciele będący na początku kariery, jak i ci ze stażem pracy powyżej 25 lat, w dużej posiadają wiedzę na temat funkcjonowania oraz rozwoju mowy i komunikacji dzieci i młodzieży z ASD.

Zaburzenia ze spektrum autyzmu są coraz częściej diagnozowane, dlatego nauczyciele pracujący z takimi uczniami powinni posiadać podstawową wiedzę na temat ich funkcjonowania oraz usprawniania zaburzonych funkcji. Większość nauczycieli jest w stanie poprawnie określić, czym jest ASD, jakie są jego objawy i charakterystyczne cechy dziecka z ASD. W opinii nauczycieli zaburzenia dotyczą przede wszystkim trzech obszarów funkcjonowania: rozwoju społecznego, komunikowania się oraz zachowania. Respondenci zdają sobie sprawę z tego, jak można poprawić funkcjonowanie dziecka autystycznego; wiedzą też, w jakim okresie życia najlepiej zdiagnozować to zaburzenie. Świadomość nauczycieli szkół i przedszkoli specjalnych/integracyjnych jest większa niż nauczycieli szkół ogólnodostępnych. Należy zaznaczyć, że wśród badanych pojawili się też tacy nauczyciele, którzy pracują w szkołach ogólnodostępnych i wykazują się ponadprzeciętną wiedzą na temat tego zaburzenia. Zdecydowana większość nauczycieli, biorących udział w badaniu, miała do czynienia z osobą autystyczną. Nauczyciele wykazują chęć poszerzenia wiedzy na temat ASD – najczęściej czytają specjalistyczną literaturę oraz biorą udział w formach samodoskonalenia. Niestety, znaczna część nauczycieli nie docenia swojej wiedzy na temat ASD, określając swój stopień wiedzy jako dostateczny, tłumacząc to brakiem doświadczenia i wykształcenia w tym kierunku; zaś połowa nauczycieli, biorących udział w badaniu, nie czuje się przygotowana do pracy z dziećmi autystycznymi.

Zaburzenia ze spektrum autyzmu są poważnym zaburzeniem rozwojowym, na temat którego wiedzę powinni posiadać nie tylko specjaliści, ale także nauczyciele mogący mieć styczność z osobami autystycznymi w grupie/klasie, w której prowadzą zajęcia/lekcje. Ponad połowa respondentów otrzymuje wsparcie potrzebne do pracy z dzieckiem autystycznym ze strony placówki, w której pracuje. Ci, którzy go nie doświadczają, oczekiwaliby wsparcia w postaci wskazówek do pracy z dziećmi z ASD, wymiany doświadczeń i metod pracy oraz konsultacji z innymi specjalistami, a także większego dostępu do szkoleń, które dana placówka mogłaby zapewnić. Dzięki temu świadomość nauczycieli na temat zabu-

zeń rozwoju mowy i komunikacji dzieci i młodzieży z zaburzeniami ze spektrum autyzmu mogłaby wzrosnąć. Szerzenie wiedzy w społeczeństwie na temat spektrum zaburzeń autystycznych pozwoli uzyskać większą świadomość nie tylko nauczycieli, ale szerszego grona odbiorców, co umożliwi osobom ze spektrum lepsze funkcjonowanie na co dzień.

BIBLIOGRAFIA

- Błęszyński J.J., 2018, *Wprowadzenie do problematyki komunikacji osób z zaburzeniami ze spektrum autyzmu*, [w:] *Komunikacja – mowa – języka osób z zaburzeniami ze spektrum autyzmu*, red. J.J. Błęszyński, Toruń, s. 9–26.
- Bobkiewicz-Lewartowska L., 2005, *Autyzm dziecięcy, zagadnienia diagnozy i terapii*, Kraków.
- Brzezińska A., Jabłoński S., Ziółkowska B., 2014, *Specyficzne i specjalne potrzeby edukacyjne*, „Edukacja”, s. 37–52.
- Cassady J., 2011, *Teachers’ attitudes toward the inclusion of students with autism and emotional behavioral disorder*, “Electronic Journal for Inclusive Education”, 2 (7), s. 1–23.
- Gajdzica Z., 2011, *Sytuacje trudne w opinii nauczycieli klas integracyjnych*, Impuls, Kraków.
- Jaklewicz H., 2000, *Autyzm dziecięcy*, [w:] *Psychiatria wieku rozwojowego*, red. A. Popielarska, M. Popielarska, Warszawa, s. 114–123.
- Jaklewicz H., 1993, *Autyzm wczesnodziecięcy – diagnoza, przebieg leczenia*, Gdańsk.
- Krzyżyk D., 2012, *Praca z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych*, Kielce.
- Pisula E., 2005, *Małe dziecko z autyzmem*, Gdańsk.
- Rygielska A., 2018, *Komunikacja w autyzmie oraz sposoby wspierania jej rozwoju*, [w:] *Komunikacja – mowa – języka osób z zaburzeniami ze spektrum autyzmu*, red. J.J. Błęszyński, Toruń, s. 57–86.
- Thompson J., 2013, *Specjalne potrzeby edukacyjne*, Warszawa.
- Zajac E., 2019, *Communication and functioning of pupils with autism in public school three case studies*, „Interdyscyplinarne Konteksty Pedagogiki Specjalnej”, 24, s. 147–162.

Kwestionariusz ankiety przeprowadzonej do badań

1. Płeć
 - Kobieta
 - Mężczyzna
1. Staż pracy
 - 0–5 lat
 - 6–10 lat
 - 11–15 lat
 - 16–20 lat
 - 21–25 lat
 - Powyżej 25 lat pracy
2. Miejsce pracy
 - Szkoła
 - Szkoła specjalna
 - Szkoła integracyjna
 - Przedszkole
 - Przedszkole specjalne
 - Przedszkole integracyjne
3. Czy miał/a Pan/i kiedykolwiek kontakt z dzieckiem z zaburzeniami ze spektrum autyzmu (ASD)?
 - Tak
 - Nie
4. W jaki sposób poszerzał/a Pan/i swoją wiedzę na temat ASD?
 - Kursy/szkolenia
 - Konferencje
 - Literatura
 - Kontakt z osobami pracującymi z dziećmi autystycznymi
 - Nie poszerzałem/am wiedzy na ten temat
 - Inne
5. Zaburzenia ze spektrum autyzmu są:
 - Zaburzeniem rozwojowym
 - Deficytem poznawczym
 - Chorobą psychiczną
6. Jakie są według Pana/Pani możliwe przyczyny ASD?
 - Specyficzny deficyt w interakcji pomiędzy rodzicami a dzieckiem, oziębłość rodziców, nieprawidłowe postawy w stosunku do dziecka
 - Czynniki biologiczne, związane z nieprawidłowościami w budowie lub w funkcjonowaniu mózgu
 - Podanie szczepionki MMR – zatrucie występującą w niej rtęcią
 - Komplikacje w przebiegu ciąży i warunki porodu
 - Czynniki genetyczne
 - Holistyczna przyczyna
 - Inne
7. W jakim wieku Pana/Pani zdaniem można najczęściej zdiagnozować ASD u dziecka?
 - W pierwszym roku życia
 - W ciągu pierwszych 3 lat
 - Po 6. roku życia

8. Czy według Pana/Pani zaburzenia ze spektrum autyzmu występują częściej u dziewczynek czy chłopców?
 - U dziewczynek
 - U chłopców
 - Nie ma znaczenia
9. Czy ASD towarzyszy niepełnosprawność intelektualna?
 - Tak, zawsze
 - Nie, nigdy
 - Może występować, jednak nie zawsze
10. Proszę wymienić trzy objawy zaburzeń ze spektrum autyzmu.
11. Jakie są według Pana/Pani charakterystyczne cechy osób ze spektrum autyzmu?
 - brak wykorzystania mowy do komunikowania się
 - echolalia – powtarzanie słów, zwrotów, a nawet całych zdań wypowiedzianych przez inne osoby
 - nieużywanie zaimka „ja”
 - kompulsywne zadawanie pytań
 - dominacja gestów prostych, służących zakończeniu lub uniknięciu rozmowy
 - stereotypie ruchowe (np. kiwanie się, podskakiwanie, klaskanie)
 - niezdolność do symbolicznego użycia przedmiotów
 - przywiązanie do niekonwencjonalnych rutyn lub rytuałów
 - brak kontaktu emocjonalnego z otoczeniem (brak reakcji na emocje innych)
 - brak dążenia do dzielenia wspólnego pola uwagi, poprzez dzielenie się radościami, zainteresowaniami lub osiągnięciami z innymi ludźmi
 - ograniczona spontaniczność w sytuacjach społecznych
 - sprawność motoryczna i manualna (umiejętność wykonywania czynności)
 - nadwrażliwość na dźwięki i dotyk
 - zabawa w samotności
 - skłonności do autoagresji
 - agresja
 - prawidłowa mowa
 - oczopląs
 - urojenia
 - omamy
 - nastrój depresyjny
 - głęboki smutek
 - zaburzenia snu
12. W jaki sposób Pana/Pani zdaniem, można poprawić funkcjonowanie dziecka ze spektrum autystycznym?
 - Poprawiając relację między rodzicami a dzieckiem
 - Farmakologicznie
 - Terapią
 - Inne
13. Jak ocenia Pan/Pani swoją wiedzę na temat zaburzeń ze spektrum autyzmu?
 - Bardzo dobrze
 - Dobrze
 - Dostatecznie
 - Źle
14. Co Pana/Pani zdaniem stoi za określonym powyżej stopniem wiedzy o ASD?
 - Wykształcenie w tym kierunku

- Doświadczenie
 - Samokształcenie
 - Kursy/szkolenia
 - Wsparcie placówki, w której pracuję
 - Wsparcie instytucji wspierających osoby autystyczne
 - Brak wykształcenia w tym kierunku
 - Brak doświadczenia
 - Brak samokształcenia
 - Brak odbytych kursów/szkoleń
 - Brak wsparcia ze strony placówki, w której pracuję
 - Brak wsparcia instytucji wspierających osoby autystyczne
 - Inne
15. Czy czuje się Pan/i przygotowany/a do pracy z dzieckiem autystycznym? Jeżeli nie pracuje Pan/i z dzieckiem ze spektrum autyzmu, czy czułby/czułaby się Pan/i gotowy/a do pracy z takim dzieckiem?
- Tak
 - Nie
16. Czy czuje Pan/Pani wsparcie potrzebne do pracy z osobami autystycznymi ze strony placówki, w której Pan/Pani pracuje?
- Tak
 - Nie
17. Jeżeli nie, jakiego dodatkowego rodzaju wsparcia oczekiwalby/oczekiwałaby Pan/Pani w pracy z dziećmi autystycznymi?
- Większy dostęp do informacji
 - Większy dostęp do szkoleń
 - Większa liczba szkoleń
 - Porady dla nauczycieli
 - Wskazówki do pracy z dziećmi
 - Wymiana doświadczeń i metod pracy
 - Indywidualne konsultacje z osobami pracującymi z dziećmi autystycznymi
 - Kampania dla społeczeństwa
 - Inne